

References

1. Inghart R. Postmodern: meniaiushchiesia tsehnosti i izmeniaiushchiesia obshchestva: (doklad na mezhdunarodnoi konferencii "Vyzovy teorii") [Elektronnyi resurs] / R. Inghart. — M., 1996. — Rezhym dostupu do zhurnal: <http://www.sociology.mephi.ru/docs/polit/html/ingl.htm>
2. Kirillova N. A. Tsennostnye orientatsii v structure integralnoi individualnosti starshikh shkolnikov / N. A. Kirillova // Voprosy psikhologii. — 2000. — № 4. — S. 23—29.
3. Kulturologiia: uchebnoe posobie / Z. A. Neverova // [pod nauchnoi red. A. S. Neverova]. 2-e izd., ispr. — Mn.: Vyssh. Shk., 2005. — 368 s.
4. Markova O. U. Gendernye izmereniia sovremennogo obshchestva [tekst] / O. U. Markova // Otchuzhdenie cheloveka v perspektive globalizatsii mira. Sb. statei. Vypusk I / [pod red. B. V. Markova, U. N. Solonina, V. V. Partsvaniia. — SPb.: Izd-vo «Petropolis», 2001. — S. 100—236.
5. Fainburg Z. I. Tsennostnye orientatsii lichnosti v nekotorykh socialnykh gruppakh sozialisticheskogo obshchestva / Z. I. Fainburg // Lichnost i ee tsennostnye orientatsii / [inform. biulleten I KSI AN SSSR]. — 1969. — № 25/40. — vyp. 2. — S. 59—99.
6. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla / V. Frankl. — M.: Progress, 1993. — 288 s.

Соловьев А.М.

Гендерные особенности формирования ценностно-смысловой сферы личности

В статье рассмотрены вопросы формирования ценностно-смысловой сферы личности и факторы, которые ее характеризуют и обуславливают. Проанализированы основные подходы к определению понятия «ценностно-смысловая сфера» и ее роль в индивидуальном развитии человека. Исследована степень зависимости ценностно-мотивационных ориентаций личности от гендера. Представлены результаты изучения структурно-уровневых и гендерных особенностей, а также иерархия в ценностно-смысловой сфере личности.

Ключевые слова: индивидуально-психологические особенности, ценностно-мотивационная ориентация, ценностно-смысловая сфера, гендер.

Soloviov A.M.

Gender features of formation of value-sense sphere of the personality.

The article considers the questions of formation of value-sense sphere of the personality and the factors that characterize and determine it. Analyzed the main approaches to the definition of "value-sense sphere" and its role in the individual human development. Researched the degree of dependence of value-motivational orientations of the personality on gender. The results of the study of the structural-level and gender features, as well as a hierarchy of value-sense sphere of personality.

Key words: individual psychological characteristics, value-motivational orientation, value-sense sphere, gender.

Соловійов Олексій Михайлович - аспірант кафедри загальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 159.923.2

Тоба М.В.

СОЦІАЛЬНО-АВТОНОМНІ НОРМИ ЯК ВИЩИЙ РЕГУЛЮЮЧИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито значення соціальних норм та їх функціональне навантаження. Вказано, що в ситуації соціального хаосу та втрати людиною соціальних зв'язків за моральними нормами залишається право пріоритетності та перспективності як вищого регулюючого чинника конструктивної соціальної поведінки особистості. Джерел – 12.

Ключові слова: соціальна норма, соціально-автономні норми, соціально-гетерономні норми, моральні норми.

Постановка проблеми. Соціальні норми та складні нормативні системи суспільства, які покликані регулювати та регламентувати суспільні дії особистості, її акти взаємодії та спілкування, зазнали значних видозмін та ускладнилися такими сучасними соціально-психологічними явищами,

як соціальна аномія, маргінальність, модифікація сучасного світосприйняття, руйнування ієрархії цінностей, перегляд або зникнення норм, зміна їхньої модальності. Панування соціального хаосу та втрата особистістю соціальних зв'язків, деградація духовних і моральних норм як на мікро, так і на макрорівнях привело до відчуження особистості від суспільства, до формування почуття безпорадності, втрати життєвих цілей, відсутності моралі та соціальної апатії. Тому виявлення місця та значення соціальних норм «у внутрішній моделі особистості», як невід'ємного елементу психічної організації структури особистості, нам видається цілком логічним, а пошук шляхів активізації соціальних практик, спрямованих на формування морального становлення особистості – перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки щодо категорії «норма» показали на те, що її вивчення здійснювалось в рамках багатьох наук, зокрема, філософських (І.Попелова, Г.фон Райт та ін.); культурологічних (В.Плахов, П. Недбайло, А. Шебанов та ін.), соціологічних (С.Пеньков, С. Вільнянський та ін.), психологічних (М.Бобнева, О.Донцов, М.Шериф, К.Шериф, Б.Паригін, Л.Балабанова та ін.). Детальний аналіз категорії «норма» представлено чеською вченою І. Попеловою [8], де норма трактується нею як припис, розпорядження, що виконується або за внутрішніми переконаннями особистості, або за допомогою тиску, примусу ззовні. Також категорію «норма» часто-густо ототожнюють зі звичаями і традиціями, оскільки як одні, так і інші є відносно стійкими регуляторами поведінки особистості та соціальних груп (П. Недбайло, А. Шебанов, С. Курильов, С. Вільнянський, В. Подкуйченко).

Дефініція «соціальна норма» визначається багатьма вченими (С. Пеньков [6], В.Плахов [7] та ін.) як правила, вимоги суспільства до особистості, в яких більш-менш чітко визначені 1) об'єм, 2) характер, а також 3) межі можливого та допустимого в її поведінці.

Окрім того, людина як суб'єкт суспільних відносин (відношень, ставлень), котрі обумовлені, власне, соціальними нормами також розглядається з позиції різних парадигм та концепцій. Ось окремі із них, а саме: «психологія народів» (З. Вундт); «теорія первісного мислення» (Л. Леві-Брюль); «концепція колективних уявлень» (Е. Дюркгайм); «колективна рефлексологія» (В. Бехтерев); «колективне несвідоме» (К. Г. Юнг); «ментальний інструментарій» (А. Я. Гуревич); «людське «творіння», «структурно розділені системи об'єктивації» (М. Мейерсон); «базова структура особистості, типова для даного народу» (А. Кардінер); «аналіз архетипів» (С. Кримський); «різноманітні форми діяльності, характерні для представників різних соціальних класів, які реалізуються в соціальних відносинах» (Р. Мандру); «соціально-економічна детермінація історичних етапів психіки (Ж.-П. Вернан); «структура соціального поля» (ліберальна демократія, фашистська і комуністична диктатури) (Е. Браун); «взаємодетермінація суспільно-історичних умов формування особистості і її власної активності» (Е. Еріксон); «соціонічні типи» (А. Аугустинавічюте); «соціальна детермінація і структура вищих психічних функцій» (Л. С. Виготський); «аналіз процесу самоактуалізації особистості» (Л. І. Анциферова), акмеологічна концепція морального становлення особистості (Л.Е.Орбан-Лембрик) та ін.

Однак, широка палітра наукових знань та шкіл щодо заявленої теми не виключає, з одного боку, наукової потреби в переосмисленні та категоризації окремих дефініцій, а з іншого – сучасна криза, яка дещо набула перманентного характеру, змушує виконувати нові соціальні запити щодо пошуку релевантних соціально-психологічних практик спрямованих на оптимізацію соціальної поведінки особистості.

Мета статті – проаналізувати категорію «соціально-автономні норми» як вищого регулюючого чинника конструктивної соціальної поведінки особистості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. В контексті різних наукових дискурсів вказується на відмінності між категоріями «норми суспільства» та «соціальні норми». Зокрема, норми суспільства це всі норми, що мають місце на рівні соціальної форми руху матерії, якісні і кількісні, які є особливими об'єктивними законами; можуть бути як усвідомлені, так і не усвідомлені. Тоді як соціальні норми є правилами, законами організації і управління, законами регуляції системи суспільних відносин в які включена особистість. Власне, ці абстрактні, неперсоніфіковані суспільні відносини і взаємозалежності завдяки соціальним нормам набувають конкретної форми, яка співвідноситься з особливими та специфічними соціокультурними умовами, в яких функціонують ці відношення та взаємодії.

Російська дослідниця М. Бобнева [1] наголошує на тому, що норма виступає тією мірою, яка є прийнятною для співвідношення власних можливостей особистості з нормативно допустимою межею. При цьому не будь-який припис є нормою, а тільки той, який має характер загального правила, розрахованого на багаторазове застосування і який прийняв форму безликих і

загальнообов'язкових імперативів поведінки. Дослідниця проводила вивчення нормативної поведінки через метод моделювання буденних ситуацій. Наприклад, вчена запропонувала досліджуваним проаналізувати ситуацію в фотоательє, де за годину до закриття фотоательє утворилася черга з 5-6 чоловік і в цей момент з'являються двоє (інвалід та жінка з дитиною), які просять пропустити їх без черги. Відповіді досліджуваних розділились і включали такі варіанти: «пропущу обидвох», «нікого не пропущу», «одного із них», «інваліда», «жінку з дитиною». В результаті, вчена виокремила такі типи нормативної поведінки: *альтруїзм*, *формально-егалітарний тип* (егалітарний, франц. *egalitaire* – рівність, зрівняльний), *конформний або селективний тип, орієнтація на реалізацію взаємної залежності*, тобто спрацьовують реципрокні норми типу «добро за добро», «зло за зло».

Американські дослідники Музафа Шериф і Каролін Шериф [12], визначають поняття «соціальна норма» як оціночну шкалу, наприклад, масштаб, критерій, лінійка, що визначає об'єктивно допустиму свободу поведінки, діяльності, переконань і вірувань або будь-яких інших властивостей та проявів членів спільноти. Вчені виокремлюють такі характеристики соціальних норм: 1) вони відрізняються від норм статистичних або «типових». Тому групові норми не відповідають буквально так званій середній поведінці членів групи або їх «типовій» поведінці; 2) є певним видом узагальнення, категоризації, вони представляють ситуації і поведінку, об'єкти у «скороченій» формі; 3) це оціночна категорія, яка використовується для позначення цінного, очікуваного, належного, прийнятного і т.ін.; 4) є генералізованими приписами та визначають кордони, об'єми дозволеного, прийнятного ряду дій з урахуванням можливих похибок значень і, відповідно, можуть відобразити і дозволити реалізувати індивідуальні відмінності, новизну і інші явища, але у визначених, заданих нормою кордонів, встановленої міри.

Суттєвою відмінністю соціальних норм є, *по-перше*, їх специфічна морфологічна структура, яка складається із диспозиції (лат. *disposition*, від *dispono* – розміщую) і імперативу (від лат. *imperativus* – владний); *по-друге*, соціальні норми перебувають у статусі «усвідомленої необхідності», яка проявляється в різних формах і ступенях; *по-третє*, це системне утворення, тобто їх властивості, закономірності існування реалізуються тільки у системних зв'язках і процесах, субстанцію яких утворюють суспільні відносини; *по-четверте*, соціальні норми виступають як надіндивідуальні системні якості, вони є за своєю суттю системно-функціональними законами [7].

Слід зауважити, що класифікацію соціальних норм також розглядають в рамках синхронного і діахронного критеріїв. Для синхронної класифікації характерна статичність. Діахронний підхід дозволяє систематизувати досліджувані об'єкти в їх історичній динаміці. В такому зрізі розкривається розвиток нових форм із старих, зв'язок у часі елементів, які вже відживають. Опираючись на діахронну класифікацію, можна описати норми не тільки окремих соціально-економічних формацій, але і в цілому інституту соціальних норм, динаміку нормопроектів в ході історичного розвитку суспільства. При цьому кожна соціально-економічна формація співвідноситься з попередньою за такими аспектами:

1) має місце взаємозв'язок, який можна позначити як негативний. В даному випадку певна частина інституту соціальних норм, яка була прийнятною протягом певного проміжку часу, з тих чи інших причин розцінюється, як неприйнятна для нового суспільства;

2) між суспільно-економічними формаціями встановлюється взаємозв'язок наслідування соціальних норм, тобто нове суспільство користується тими нормами, які сформувалися попередньою соціально-економічною системою. Наслідувані соціальні норми поділяються на групи норм. Перші мають характер атавізму (від лат. *atavus* – віддалений пращур). Сюди відносять норми, які не мають історичної перспективи. Вони відмирають в силу тих чи інших причин – різні консервативні норми, шкідливі, реакційні звичаї, традиції. Дану групу називають рудиментарною (рудиментарний – від лат. *rudimentum* – початок, перший ступінь – пережитки явищ, які вже зникли). Інша група норм, які складають основу подальшого розвитку суспільства, називається рецепіровані (рецепція, від лат. *receptio* – прийняття – запозичення даним суспільством соціологічних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху). Сюди відносять ряд традицій і звичаїв, деякі юридичні норми. Велику групу складають норми реліктового характеру (реліктовий – від лат. *relictum* – залишок – той, що належить до минулого; дія, явище, що збереглися як пережиток з давніх епох). Їх не можна чітко віднести ні до рецепірованих, ні до рудиментарних. Вони не втратили свого значення для сучасного суспільства і в силу цього зберігаються, але органічно не входять в нове, як рецепіровані норми.

Соціальні норми виокремлюють за механізмами функціонування і формування: а) декретивні (поява, функціонування, розвиток й існування норм повністю пов'язані зі свідомістю і

волею людей – юридичні кодекси, закони і т.ін.); б) спонтанно (традиційно) сформовані (виникають без спеціального втручання спеціальних служб, апарату, влади – звичаї, обряди; в) норми, які різняться за носієм-суб'єктом (персональні, групові, етнічні, колективні, національні). Також за мірою спільності виокремлюють: а) за часовою координатою: загальноісторичні, формаційні, міжформаційні, перехідні і т.п.; б) за просторовою координатою: регіональні, глобальні і т.п.; в) дескриптивні норми (*descriptive*, від лат. *descriptivus* – описовий), яких дотримується більшість людей в конкретній ситуації, визначають, що, як правило, робиться при цьому, але якісна оцінка не є обов'язковою і такою, що передбачає квотування добре це, чи ні; г) ін'юктивні норми (*injunctive*) – це очікування з боку оточення відносно того, як людина повинна робити в тій чи іншій ситуації, що схвалюється або не схвалюється, підтримується або не підтримується громадськістю.

На сучасному етапі актуалізувалося дослідження **соціально-автономних норм**, до яких відносять моральні норми (*виокремлюють також соціально-гетерономні норми, а саме правові та релігійні*). Одним із вагомих аргументів щодо наукової доцільності обраного об'єкту виступає поляризація двох тенденцій соціальної поведінки, а саме, з одного боку – моральність, дотримання принципів християнської моралі, а з іншого – повна аморальність, злочинність, деморалізація. Така амбівалентність має місце і в стосунках-ставленнях українців, яка проявляється майже у всіх сферах суспільного життя та породжує фрустрованість, напруженість, нервозність, аморальність. Як слушно зауважує О. А. Донченко [3], навіть так звані нові українці не почуваються щасливими, не почуваються «як удома». На думку вченої, психічна інфляція, яка призводить до атрофії індивідуальності, ототожнення людини із соціальною роллю «нового багатія, хазяїна з необмеженими можливостями», може виявитися хворобливою, бо позбавляє людину соціального імунітету, соціальної відповідальності, занурює у вир історично набутих найширших архетипів колективного підсвідомого.

Парадокс ситуації полягає в тому, що спостерігається, практично, повне заперечення моральних норм сучасником, що інтерпретується ним, як прояв свободи. Так, на думку А.Журавльова та А.Юрєвича, одним із головних атрибутів свободи особистості стало заперечення моральних норм, багато із яких сприймається як «спадок тоталітарного режиму». Також йдеться про «випаровування моралі» в різних професійних спільнотах. На їх думку, «...в наш час практично не можливо знайти хоча б одну систему професійної діяльності, яка б не перебувала під впливом «моральної корозії». На жаль, і психологічна спільнота не є виключенням, до прикладу, її моральні проблеми не зводяться до того, що від імені психологічної науки і практики в сучасній Росії (*не тільки Росії *курсив наші*) просуваються астрологи, ворожки, екстрасенси, «доморощені психологи», які не мають повноцінних... знань, ... Погіршення моральності є помітним і в професійному психологічному середовищі. Це виражається ... у відсутності адекватної оцінки психологічною спільнотою тих його представників, які обслуговують бізнес та політику, застосовують психологічні технології, які часто-густо спрямовані на маніпуляції з населенням і т.ін.» [4, с.16].

Такі соціально-психологічні поняття як: «моральність», «духовність», «совість», «довіра», «толерантність», «заздрість» розглядаються і в рамках акмеологічної концепції морального становлення особистості, яка представлена психологічній науці українською вченою Л.Орбан-Лембрик [5]. Автор доводить, що критеріальним показником морального становлення слугує рівень сформованості моральної активності, який дозволяє особистості не лише свідомо долати негативні риси свого характеру, але й у високій мірі інтенсифікувати свою інтелектуальну і фізичну працю, процес самовиховання та самовдосконалення. Моральна активність – типовий для особистості, узагальнений ціннісний спосіб відображення й здійснення її життєвих потреб, така якість індивіда, яка інтегрує і регулює в динаміці всю його особистісну структуру (потреби, здібності, волю, свідомість). Це складно структурована категорія, яка реалізується в системі цільових установок, ціннісних ставлень й орієнтацій, що визначають мотиваційну сферу особистості, спрямованість її інтересів, вибір способів діяльності, поведінки, спілкування. Формування моральної активності полягає в прийнятті і засвоєнні нормативних цінностей особистістю. На думку автора, це складний процес, який може вести як до механічного засвоєння зовнішніх взірців й стереотипів поведінки, так і до активного, який завершується прийняттям моральних цінностей, трансформацією цінностей повідомлення у власні моральні цінності. При цьому, наголошується на важливості не тільки посилення уваги до морального досвіду, моральних почуттів, моральних уявлень, а про якісно новий поворот у розумінні сутності людини як істоти духовної. Отже, духовність виступає як системоутворююча якість соціальної взаємодії, що спричинить формування нових «соціотипів».

На утвердженні духовних цінностей громадянського суспільства і релігійну соціалізацію особистості, наголошує М. Пірен. Зокрема, вчена говорить про те, що релігійна соціалізація може виступити як один із чинників утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і самоусвідомлення. Це один із способів, який допоможе повернути «совість» власне собі й стабілізувати політико-владною елітою «совість нації» в Україні, що є важливим завданням вчених, політиків, духовенства, громадян.

Чинником, який відводить особливу роль духовності та підкреслює її значущість є розрив, що характеризується, з одного боку, важливою роллю, яку відіграють духовні цінності в усталеності людського розвитку, з іншого, – реальним станом духовності українського суспільства. Так, на думку В. Горлинського, саме в духовній сфері відбувається формування ціннісних основ суспільства, нації, цивілізації; здійснюється вироблення духовних благ і задоволення духовних потреб етносу та людства; формується духовний потенціал суспільства сталого розвитку, культура безпеки, як відповідь на виклики глобалізації та реалізація потреби виховання та самозбереження людського роду. Але підґрунтям функціонування духовної сфери є вищі цінності як духовні основи існування людства, що забезпечують духовну сталість і суцільність людини, моральне здоров'я суспільства, його духовний імунітет і добру волю.

В такому ракурсі домінуюча роль відводиться моральній відповідальності людини, її совісті. Зокрема, Л.Буева називає совістю моральне ставлення, направлене «всередину» суб'єкта в формі самопвеління і самооцінки. Саме в категорії «совість», представлена внутрішня моральна самосвідомість, усвідомлення моральної відповідальності людини за свою поведінку, оцінка своїх думок, почуттів, вчинків відповідно до прийнятих в суспільстві моральних норм. Наприклад, в концепції логотерапії Віктора Франкла «совість» є тим органом, який дозволяє людині визначити, який із потенційних смислів (сене життя), що закладені в ситуації, є для неї істинним.

Поняття «совість», на перший погляд, досить виразно представлене в українській ментальності, в системі взаємопов'язаних уявлень, які регулюють поведінку індивідів у соціумі. Свідченням цього може слугувати українська народна творчість, особливості українського буття та способи взаємодії, своєрідність національного характеру українців, які діють «по совісті», чинять «не за страх, а за совість». Говорячи мовою метафор, совість – це вища внутрішня інстанція, внутрішній (ендогенний) «суддя» людини, який може бути досить суворим, вимогливим, неблаганним. Совість виступає, як здатність людини здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні норми, вимагати від самого себе їх виконання і давати об'єктивну («по совісті») самооцінку здійснених вчинків. В розумінні совісті, на відміну від інших категорій моралі, представлені внутрішня моральна самосвідомість, усвідомлення моральної відповідальності людини за свою поведінку, оцінка своїх думок, почуттів і вчинків згідно з існуючими в суспільстві моральними нормами.

У порівнянні з іншими нормами, моральні норми є найбільш включеними в індивідуальну систему значень особистості, які розвиваються в ході онтогенезу, що певною мірою робить можливим розуміння механізмів засвоєння соціальних норм та особливостей соціальної поведінки особистості. Власне, значення виступають узагальненою формою відображення суб'єктом суспільно-історичного досвіду, набутого в процесі спільної діяльності і спілкування та існують у вигляді понять, опредмечених в схемах дії, соціальних ролях, нормах і цінностях. При цьому, норми розглядаються як інтраіндивідуальні (внутрішньоособистісні) значення елемента «колективної свідомості», виробленої в процесі спільної діяльності та взаємодії. Нагадаємо, що О.Леонт'єв запропонував розглядати свідомість як індивідуальну систему значень, поєднану з чуттєвою тканиною: вона пов'язує через перцепцію свідомість і світ та особистісними смислами (зв'язок свідомості з мотиваційно-потребовою сферою людини). Виокремлюють ряд складових системи значень: 1) мотиви, які спонукають особистість до діяльності; 2) ставлення особистості до дійсності, яка набула для неї суб'єктивну цінність (значущість); 3) установки, які виражають особистісне значення; 4) вчинки і поведінка особистості, яка регулюється особистісним значенням. Особистісне значення трактується як індивідуалізоване відображення дійсного ставлення особистості до об'єктів з якими пов'язана діяльність особистості.

Одними із механізмів засвоєння особистістю суспільно-історичного досвіду, соціальних норм, в тому числі і моральних, виступають інтеріоризація та екстеріоризація. Інтеріоризація (від лат. *interior* – внутрішній) це процес формування внутрішньої структури людської психіки за допомогою засвоєння соціальних норм, цінностей, ідеалів, процес проведення елементів зовнішнього середовища у внутрішнє «Я». П'єр Жане, вивчаючи проблему інтеріоризації, пропонує розглядати такі категорії як «активність», «діяльність», «дія», «елементарні, середні і вищі

тенденції», «психічна енергія», «психологічна економія», «психічний автоматизм», «психічна сила». Інтеріоризовані норми, які прийняті на рівні особистісного смислу, виступають суб'єктивним еквівалентом суспільних норм. Значенням розкривається зміст знаків, образів, дій в їх усталеному, тривалому для індивідів даної культури соціально-нормативному змісті. Саме індивідуальна система значень виступає у вигляді інтеріоризованих еталонів та зумовлює як пізнавальні процеси, так і впливає на соціальну поведінку суб'єкта.

Власне, соціально-автономні норми, а саме моральні норми, містять виключно загальний принцип спрямованості поведінки особистості, а їх виконання залежить, в першу чергу, від її особистісних значень. Вони орієнтують людей на добровільне застосування моральних принципів в якості внутрішніх стимулів до здійснення певних соціальних вчинків або, навпаки, утримання від них.

Висновки. Соціально-автономні норми виступають вищим регулюючим чинником соціальної поведінки особистості. Виокремлення умовної ієрархії соціальних норм, представляє можливим розглядати саме моральні норми, які посідають вищий щабель цієї ієрархії, як індивідуальну систему інтраіндивідуальних значень, котрі виступають у вигляді інтеріоризованих еталонів та впливають на соціальну поведінку особистості.

Література

1. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения / Маргарита Бобнева. – М. : Наука, 1978. – 311 с.
2. Верч Дж. Голоса разума: Социокультурный подход к опосредованному действию / Дж. Верч ; Ин-т «Открытое общество». – М. : Тривола, 1996. – 176 с.
3. Донченко О. А. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) / Олена Донченко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
4. Нравственность современного российского общества: психо-логический анализ / Отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич. – М.:Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – 413 с. (Психология социальных явлений).
5. Орбан Л.Е. Акмеологическая концепция нравственного становления личности: Автореферат дис. ...докт.психол.наук / Л. Орбан. – М., 1992. – 54с.
6. Пеньков Е. М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методологии и теории / Е. М. Пеньков. – М. : Мысль, 1972. – 241 с.
7. Плахов В. Д. Социальные нормы. Философские основания общей теории / В. Д. Плахов. – М. : Мысль, 1985. – 239 с.
8. Попелова И. Этика. О исторической и современной проблематике нравственной теории / И. Попелова [пер. с чеш. И.И. Иванов, П.А.Клейнер, В.А.Мартемьянова]. – М.: Прогресс, 1965. – 670с.
9. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Соколова: [пер. с англ.] – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
10. Спицына Л. В. Историко-психологическая реконструкция становления норм и способов общения в советском обществе в послереволюционный период (10–20-е годы XX столетия) / Л. В. Спицына : автореф. дис. на соискание учен. степени. канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии». – М., 1994. – 27 с.
11. Тоба М.В. Категория «групповая норма» в социальной психологии / М.Тоба: Монографія. – Київ: Сталь, 2011. – 434с.
12. Sherif, M. (1936). The Psychology of Social Norms. – New York: Harper& Row.

References

1. Bobneva M. I. Social'nye normy i reguljacija povedenija / Margarita Bobneva. – М. : Nauka, 1978. – 311 s.
2. Verch Dzh. Golosa razuma: Sociokul'turnyj podhod k oposredovannomu dejstvuju / Dzh. Verch ; In-t «Otkrytoe obshhestvo». – М. : Trivola, 1996. – 176 с.
3. Donchenko O. A. Arhetipi social'nogo zhittja i politika (Glibinni regulja-tivi psihopolitichnogo povsjakdennja) / Olena Donchenko. – К. : Libid', 2001. – 334 s.
4. Nравstvennost' sovremennogo rossijskogo obshhestva: psiho-logicheskij analiz / Otv. red. A. L. Zhuravlev, A. V. Jurevich. – М.:Izd-vo «Instytut psihologii RAN», 2012. – 413 s. (Psihologija social'nyh javlenij).

5. Orban L.E. Akmeologicheskaja koncepcija npravstvennogo stanovlenija lichnosti: Avtoreferat dis. ...dokt.psiholog.nauk / L. Orban. – M., 1992. – 54s.
6. Pen'kov E. M. Social'nye normy – reguljatory povedenija lichnosti. Nekotorye vprosy metodologii i teorii / E. M. Pen'kov. – M. : Mysl', 1972. – 241 c.
7. Plahov V. D. Social'nye normy. Filosofskie osnovanija obshhej teorii / V. D. Plahov. – M. : Mysl', 1985. – 239 c.
8. Popelova I. Jetika. O istoricheskoy i sovremennoj problematike nprav-stvennoj teorii / I. Popelova [per. s chesh. I.I. Ivanov, P.A.Klejner, V.A.Martem'janova]. – M.: Progress, 1965. – 670s.
9. Sorokin P. A. Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo / Obshh. red., sost. i predisl. A. Ju. Sogomonov: [per. s angl.] – M.: Politizdat, 1992. – 543 s.
10. Spicyna L. V. Istoriko-psihologicheskaja rekonstrukcija stanovlenija norm i sposobov obshhenija v sovetskom obshhestve v poslerevoljucionnyj pe-riod (10–20-e gody HH stoletija) / L. V. Spicyna : avtoref. dis. na soiskanie uchen. stepeni. kand. psihol. nauk : spec. 19.00.01 «Obshhaja psihologija, istorija psihologii». – M., 1994. – 27 s.
11. Toba M.V. Kategorija «grupova norma»v social'nij psihologii / M.Toba: Monografija. – Kiïv: Stal', 2011. – 434s.
12. Sherif, M. (1936). The Psychology of Social Norms. – New York: Harper& Row

Тоба М.В.

Социально-автономные нормы как высший регулирующий фактор социального поведения личности

В статье раскрыто значение социальных норм, а также их функциональной нагрузки. Указано, что в ситуации социального хаоса и потери человеком социальных связей за моральными нормами остается право приоритета и перспективности как высшего регулирующего фактора конструктивного социального поведения личности. Источников – 12.

Ключевые слова: социальная норма, социально-автономные нормы, социально-гетерономные нормы, моральные нормы.

Toba M.V.

Socio - autonomous norms as the supreme governing factor of social behavior of the individual

In the article the importance of social norms, as well as their functional load. Indicated that in a situation of social chaos and the loss of social ties for moral norms is right priority and perspective as a regulating factor of higher constructive social behavior of the individual. Sources - 12 .

Key words: social norm, social-autonomous norms, socio- heteronomous norms, moral norms.

Тоба Маріанна Василівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

УДК 159.922

Траверсе Т. М.

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ГІПОТЕЗИ РОЗВ'ЯЗКУ ЗАЛЕЖНО ВІД ТИПУ ПОЛІТИЧНОЇ ЗАДАЧІ

У статті розглядаються особливості формування гіпотези розв'язку політичних задач різних типів політиками та студентами. Відмінності у їхньому розв'язанні зумовлюються специфікою принципів та доміант відбору орієнтирів у задачі; роллю образів психіки; функціонуванням значенневих та смислових ознак елементів в образі задачної ситуації; співвідношенням складових політичного мислення; групою досліджуваних. Джерел – 4.

Ключові слова: гіпотеза розв'язку, поняття про розв'язку, типи політичних задач..

Постановка проблеми. Важливий матеріал для розуміння регулівної функції політичного мислення представляє дослідження розв'язання задач у реальній політичній діяльності.

307